

Ks. prof. dr hab. Lucjan Świto Katedra Filozofii i
Prawa Kanonicznego Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Łukasza Matuszaka
pt. „Prawodawstwo biskupa Jana Zaręby w Diecezji Włocławskiej w latach 1968-1986.
Studium historyczno-kanoniczne”, napisanej pod kierunkiem ks. dr hab. Tomasza
Białobrzeskiego, prof. UKSW**

W odpowiedzi na pismo ks. dra hab. Dariusza Borka, prof. UKSW, Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 17 grudnia 2025 r., które powiadamia o uchwale Rady Dyscypliny Naukowej Instytutu Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 17 grudnia 2025 r. powołującej mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Łukasza Matuszaka pt. „Prawodawstwo biskupa Jana Zaręby w Diecezji Włocławskiej w latach 1968-1986. Studium historyczno-kanoniczne”, przedkładam wymaganą przepisami prawa recenzję dotyczącą rozprawy kandydata do stopnia naukowego doktora.

Recenzja została sporządzona zgodnie z wymaganiami podanymi w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003, nr 65, poz. 595 ze zm.) w związku z art. 179 ust. 2 i ust. 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669), które zwracają uwagę przede wszystkim na to: 1) czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, 2) czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w określonej dyscyplinie, 3) czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora.

Treść recenzji obejmuje - poza niniejszym wstępem - wskazanie podstawy faktycznej, uwagi do przedmiotu i problemu badawczego, wykorzystanej literatury i zastosowanej metody badawczej, struktur}' i treści pracy, oraz zawiera uwagi krytyczne i wniosek końcowy.

Podstawa faktyczna recenzji

Recenzja została sporządzona w oparciu o rozprawę doktorską, która ma postać maszynopisu zatytułowanego „Prawodawstwo biskupa Jana Zaręby w Diecezji Włocławskiej w latach 1968-1986. Studium historyczno-kanoniczne”, liczy 208 stron i składa się ze strony tytułowej, spisu treści, wykazu skrótów, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii. Praca nie zawiera streszczenia w języku angielskim, co jest wymagane przepisami art. 187 ust. 4 Ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669).

Przedmiot i problem badawczy

Biskup diecezjalny jest następcą apostołów, któremu powierzona została szczególna troska o wydzieloną część Ludu Bożego, czyli diecezję. Ta troska przejawia się przede wszystkim w sprawowaniu potrójnej władzy - ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej - obejmującej nauczanie, uświęcanie oraz rządzenie Kościołem partykularnym. Sposób, w jaki biskup sprawuje swoją władzę, nie jest jedynie formalnym obowiązkiem; przyjmuje on indywidualny i niepowtarzalny charakter, kształtowany zarówno przez osobowość hierarchy, jak i przez specyficzne uwarunkowania społeczno-historyczne diecezji. To właśnie ta wyjątkowa kombinacja prawa, osobowości i kontekstu sprawia, że każda działalność pasterska biskupa staje się fascynującym polem badań. Analizując jego decyzje i inicjatywy, możemy zobaczyć, jak prawo partykularne w praktyce kształtuje życie lokalnego Kościoła, wspiera duszpasterstwo i umożliwia wiernym owocne przyjmowanie sakramentów. Analiza aktywności pasterskiej biskupa diecezjalnego w konkretnej diecezji jest zatem przedsięwzięciem zarówno interesującym, jak i wartościowym naukowo. Pozwala z jednej strony uporządkować wiedzę historyczno-prawną o danym Kościele partykularnym, a z drugiej - ukazuje specyfikę tworzenia i stosowania prawa partykularnego przez jego rządcę.

Takiego wyzwania podjął się ks. mgr lic. Łukasz Matuszak w swojej dysertacji pt. „Prawodawstwo biskupa Jana Zaręby w Diecezji Włocławskiej w latach 1968-1986. Studium historyczno-kanoniczne”. Autor postawił sobie za cel wszechstronne zbadanie działalności legislacyjnej biskupa Jana Zaręby, ze szczególnym uwzględnieniem jej wpływu na organizację

diecezji, życie duszpasterskie i przyjmowanie sakramentów przez wiernych. Cel ten został konsekwentnie realizowany w kolejnych rozdziałach pracy, przy czym Autor nie ograniczył się do prostego zestawienia aktów prawnych. Podjął próbę ich interpretacji w kontekście historycznym, soborowym i pastoralnym, pokazując prawodawstwo biskupa jako realne narzędzie kształtowania życia Kościoła lokalnego. Przedmiotem swojej analizy Doktorant objął aktywność biskupa Jana Zaręby, którą w latach 1968-1986 wykonywał w diecezji włocławskiej jako biskup diecezjalny. Podejmując ten temat Doktorant sformułował hipotezę badawczą, sprowadzającą się do poszukiwania odpowiedzi na pytania o to, jakie konkretne czynności prawne, inicjatywy i wydarzenia podejmował bp Zaręba, aby zapewnić prawidłowe funkcjonowanie diecezji, owocne przyjmowanie przez wiernych Słowa Bożego i sakramentów oraz sprawne działanie struktur diecezjalnych, oraz które z tych rozwiązań okazały się trwałe i funkcjonują również w czasach współczesnych. Podjęty temat należy uznać za trafny, oryginalny i naukowo uzasadniony. Dotychczasowe badania koncentrowały się przede wszystkim na ogólnej działalności pasterskiej biskupa Jana Zaręby, podczas gdy jego dorobek prawodawczy nie doczekał się dotąd kompleksowego opracowania. Rozprawa wypełnia zatem istotną lukę badawczą, zarówno w historiografii diecezji włocławskiej, jak i w badaniach nad recepcją prawa powszechnego Kościoła na poziomie prawa partykularnego. Dzięki temu praca Doktoranta pozwala nie tylko lepiej zrozumieć mechanizmy funkcjonowania prawa diecezjalnego w praktyce, ale również ukazuje, w jaki sposób decyzje i inicjatywy biskupa kształtowały życie Kościoła lokalnego, wpływając na jego organizację, duszpasterstwo i życie sakramentalne.

Bibliografia i metoda badawcza

W pracy zastosowano podejście historyczno-kanoniczne, które pozwalało jednocześnie analizować działalność legislacyjną biskupa w perspektywie prawa Kościoła oraz osadzić ją w kontekście historycznym i społecznym diecezji. Metodologia badawcza objęła cztery zasadnicze elementy: 1) Analizę źródeł archiwalnych - przede wszystkim dokumentów diecezjalnych, aktów prawnych wydanych przez biskupa Jana Zarębę, kronik diecezjalnych, materiałów kurialnych oraz innych źródeł pierwotnych, które pozwoliły odtworzyć rzeczywiste decyzje i działania włocławskiego biskupa; 2) Badania porównawcze - uwzględniające zarówno prawo powszechne Kościoła, jak i regulacje prawa partykularnego, co umożliwiło ocenę zgodności aktów prawnych biskupa z normami ogólnokościelnymi oraz wskazanie ich specyfiki diecezjalnej; 3) Analizę kontekstualną - obejmującą sytuację społeczno-polityczną

Polski w latach 1968-1986, realia posoborowe oraz funkcjonowanie Kościoła w warunkach państwa komunistycznego, co pozwoliło zrozumieć wpływ otoczenia zewnętrznego na działalność legislacyjną biskupa; 4) Interpretację hi story czno-prawną i pastoralną - mającą na celu pokazanie, jak podejmowane akty prawne wpływały na życie diecezji, duszpasterstwo i przyjmowanie sakramentów przez wiernych. Dzięki połączeniu tych metod możliwe było przedstawienie prawodawstwa biskupa Jana Zaręby nie tylko jako zbioru dokumentów, lecz przede wszystkim jako realnego narzędzia kształtującego życie Kościoła lokalnego.

Doktorat opierał się na źródłach archiwalnych diecezji włocławskiej, obejmujących dokumenty kurialne, akty prawne wydane przez biskupa oraz materiały dotyczące organizacji i funkcjonowania diecezji w latach 1968-1986. Analiza tych materiałów pozwoliła odtworzyć konkretne decyzje biskupa i zrozumieć praktyczne stosowanie prawa partykularnego. Ponadto w pracy wykorzystano źródła prawa powszechnego Kościoła, w tym *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1917 i 1983 r. oraz dokumenty Soboru Watykańskiego II, które stanowiły ramę prawną i teologiczną dla działalności legislacyjnej biskupa.

Do wszechstronnej interpretacji działalności biskupa wykorzystano także literaturę przedmiotu, obejmującą opracowania z zakresu prawa kanonicznego, historii Kościoła w Polsce w okresie powojennym, działalności pasterskiej biskupów oraz recepcji prawa powszechnego w Kościołach partykularnych. Uwzględniono również publikacje dotyczące kontekstu społeczno-politycznego funkcjonowania Kościoła w realiach PRL, co pozwoliło kompleksowo spojrzeć na prawodawstwo biskupa jako realny instrument kształtujący życie lokalnego Kościoła.

Struktura i treść pracy

Rozprawa składała się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz zakończenia, tworząc logicznie uporządkowaną i konsekwentnie zrealizowaną całość badawczą. Układ pracy należy uznać za trafny i podporządkowany jasno określönemu celowi badawczemu.

We Wstępie Autor poprawnie uzasadnił wybór tematu, wskazując na istniejącą lukę badawczą w zakresie działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby. Jasno określił cel pracy, zastosowane metody badawcze oraz przedstawił strukturę rozprawy. Trafnie podkreślił także znaczenie analizowanego okresu - czasu bezpośrednio po Soborze Watykańskim II - oraz specyfikę funkcjonowania Kościoła w Polsce w realiach państwa komunistycznego. Wstęp został opracowany poprawnie pod względem metodologicznym i stanowi solidne wprowadzenie do dalszych analiz.

Rozdział pierwszy, zatytułowany „Diecezja włocławska w okresie zarządzania biskupa Jana Zaręby”, miał charakter wprowadzający i kontekstualny. Autor kompetentnie przedstawił sylwetkę biskupa Jana Zaręby, strukturę diecezji włocławskiej oraz uwarunkowania religijne, społeczne i polityczne, w jakich sprawował on swój urząd. Rozdział ten stanowił niezbędne tło dla dalszej analizy normatywnej. Choć miejscami część ta miała charakter opisowy i mogła zostać nieco skrócona, to jednak skutecznie przygotowała grunt pod zasadnicze rozważania prawno-kanoniczne.

W rozdziale drugim, pt. „Niepromulgowany II Synod Diecezji Włocławskiej”, Autor omówił genezę, przygotowanie, przebieg oraz tematykę synodu, który z powodu śmierci biskupa nie został promulgowany. Jest to jeden z najcenniejszych fragmentów rozprawy. Autor wykazał się znaczną samodzielnością badawczą, sięgając do materiałów archiwalnych i rekonstruując zarówno przebieg synodu, jak i jego dorobek normatywny. Analiza synodu, mimo braku promulgacji jego statutów, została przeprowadzona w sposób przekonujący i wnosi istotny wkład do badań nad prawem partykularnym oraz recepcją reform soborowych w Kościele lokalnym.

Rozdział trzeci, poświęcony „działalności prawodawczej w zakresie nauczania”, cechował się dobrą systematyką i poprawną analizą źródeł. Autor trafnie ukazał prawodawstwo biskupa Jana Zaręby jako narzędzie formacji duchowieństwa i wiernych świeckich, zwłaszcza w obszarze przepowiadania słowa Bożego, katechizacji oraz troski o rodzinę. Momentami dominuje referowanie treści dokumentów, jednak całość zachowała wyraźny charakter naukowy i interpretacyjny.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym „Działalność prawodawcza w zakresie zarządzania”, Autor kompetentnie omówił akty normujące funkcjonowanie struktur diecezjalnych, takich jak duchowieństwo, dekanaty, parafie, kuria diecezjalna oraz rada kapłańska. Rozdział ten w sposób przekonujący ukazał praktyczny wymiar prawodawstwa biskupa Jana Zaręby oraz jego zdolność dostosowywania struktur Kościoła lokalnego do zmieniających się warunków duszpasterskich i społecznych. Część ta odznacza się spójnością i wysokim poziomem merytorycznym.

Rozdział piąty, dotyczący „działalności prawodawczej w zakresie uświęcania - sakramentów”, prezentuje wysoki poziom naukowy. Autor umiejętnie połączył analizę norm kanonicznych z kontekstem reform liturgicznych Soboru Watykańskiego II. Szczególnie trafnie ukazał sposób implementacji zmian soborowych w prawodawstwie diecezjalnym, zwłaszcza w odniesieniu do Eucharystii, sakramentu pokuty i małżeństwa.

Ostatni, szósty rozdział, zatytułowany „Działalność prawodawcza w zakresie uświęcania - pozostałe akty kultu, miejsca i czasy święte”, dopełnił całościową analizę działalności legislacyjnej biskupa Jana Zaręby. Autor zachował konsekwencję metodologiczną i poprawność terminologiczną, ukazując troskę biskupa o uporządkowanie i pogłębienie życia liturgicznego diecezji. Rozdział ten harmonijnie zamyka zasadniczą część pracy.

W Zakończeniu Autor w sposób syntetyczny i spójny podsumował wyniki przeprowadzonych badań. Prawidłowo sformułował wnioski końcowe, wskazując na znaczenie prawodawstwa biskupa Jana Zaręby zarówno dla rozwoju diecezji włocławskiej, jak i dla procesu recepcji prawa powszechnego Kościoła na poziomie prawa partykularnego.

Ogólna ocena

Rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Łukasza Matuszaka stanowi rzetelne, merytorycznie solidne i metodologicznie poprawne opracowanie zagadnienia działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej w okresie posoborowym. Autor wykazał się dobrą znajomością prawa kanonicznego oraz realiów historycznych funkcjonowania Kościoła w Polsce, a także umiejętnością krytycznej analizy źródeł, w tym cennego materiału archiwalnego. Praca cechuje się logiczną strukturą, poprawnym językiem naukowym i konsekwencją wywodu, a jej szczególną wartością jest całościowe ujęcie prawodawstwa biskupa diecezjalnego jako narzędzia formowania życia Kościoła lokalnego. Należy jednak wskazać na kilka drobnych uwag o charakterze uzupełniającym, które nie podważają ogólnej wysokiej wartości rozprawy.

Po pierwsze, w niektórych fragmentach pracy - zwłaszcza w rozdziałach trzecim i czwartym - zauważalna jest tendencja do dość szczegółowego referowania treści analizowanych dokumentów normatywnych. Choć zabieg ten ułatwia orientację w materiale źródłowym, miejscami odbywa się kosztem pogłębionej refleksji syntetycznej i porównawczej. Warto byłoby mocniej uwypuklić wnioski Autora oraz bardziej jednoznacznie wskazać znaczenia poszczególnych aktów prawnych dla rozwoju praktyki duszpasterskiej diecezji.

Po drugie, analiza prawodawstwa biskupa Jana Zaręby mogłaby zostać dodatkowo wzbogacona o szersze odniesienia porównawcze do działalności legislacyjnej innych biskupów polskich tego samego okresu. Tego rodzaju perspektywa pozwoliłaby pełniej ukazać specyfikę włocławskiego prawodawstwa na tle ogólnopolskim oraz lepiej ocenić jego oryginalność i znaczenie.

Po trzecie, w części metodologicznej Autor jedynie sygnalizuje wykorzystanie elementów analizy pastoralnej, jednak nie zawsze jednoznacznie wskazuje kryteria tej analizy. Wyraźniejsze doprecyzowanie przyjętych założeń pastoralnych mogłoby jeszcze bardziej wzmocnić spójność metodologiczną pracy.

Po czwarte, należy odnotować istotną niekonsekwencję faktograficzną dotyczącą określenia ram czasowych rządów biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej. W tytule rozprawy Autor wskazuje lata 1968-1986, które odpowiadają rzeczywistemu okresowi pełnienia przez bp. Zarębę urzędu ordynariusza diecezji. Tymczasem we Wstępie (s. 8) pojawia się odmienna informacja, wskazująca na lata 1967-1981, a w Zakończeniu (s. 197) występuje kolejna, ewidentnie błędna sekwencja dat. Rozbieżności te mają charakter redakcyjny, nie wynikają z problemów metodologicznych ani z nieznamości materiału źródłowego, niemniej jednak wymagają korekty, gdyż dotyczą podstawowego elementu identyfikacji przedmiotu badań. Ujednolicenie i sprostowanie tych danych jest konieczne z punktu widzenia precyzji naukowej oraz spójności całego opracowania.

Należy zwrócić też uwagę, że praca nie zawiera streszczenia w języku angielskim, co jest wymagane przepisami art. 187 ust. 4 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Drobnych korekt wymagałaby ponadto redakcja przypisów oraz konsekwencja w stosowaniu skrótów i terminologii kanonicznej, co jednak ma charakter wyłącznie techniczny i nie wpływa na merytoryczną wartość rozprawy.

Pomimo powyższych uwag, rozprawa wnosi istotny wkład w badania nad prawem partykularnym w Polsce i spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim w dyscyplinie prawo kanoniczne.

Konkluzja

Przeprowadzona analiza rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Łukasza Matuszaka pozwala stwierdzić, że praca stanowi wartościowe, rzetelne i merytorycznie dojrzałe opracowanie problematyki działalności prawodawczej biskupa Jana Zaręby w diecezji włocławskiej w latach 1968-1986. Autor w sposób kompetentny i metodycznie poprawny podjął zagadnienie istotne zarówno z punktu widzenia prawa kanonicznego, jak i historii Kościoła w Polsce, wypełniając przy tym zauważalną lukę badawczą w zakresie studiów nad prawem partykularnym.

Rozprawa wyróżnia się logiczną strukturą, klarownym i spójnym wywodem oraz umiejętnym połączeniem analizy normatywnej z kontekstem historycznym, soborowym i pastoralnym. Na szczególne podkreślenie zasługuje szerokie wykorzystanie materiałów

archiwalnych oraz zdolność Autora do ukazania prawodawstwa biskupa diecezjalnego nie tylko jako zbioru formalnych aktów prawnych, lecz przede wszystkim jako realnego narzędzia kształtującego życie Kościoła lokalnego.

Zgłoszone w recenzji uwagi krytyczne mają charakter uzupełniający i nie wpływają na ogólną, pozytywną ocenę pracy. Wręcz przeciwnie, świadczą o dojrzałości naukowej opracowania oraz wskazują możliwe kierunki dalszych badań.

W świetle powyższego należy uznać, że rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Łukasza Matuszaka spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim w dyscyplinie prawo kanoniczne - zarówno pod względem merytorycznym, metodologicznym, jak i formalnym - i może stanowić podstawę do dopuszczenia Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Olsztyn, 17 stycznia 2026 r.

ks. prof dr hab. Lucjan Świto